

SINT-CATHARINADAL EN DE URBANISATIE- PLANNEN VAN GRAAF HENDRIK III VAN NASSAU TE BREDA 1531-1551.

1. *Het vergrootingsplan en het « Oude Clooster ».*

Bij de snelle uitbreiding welke, in het begin der XVI^{de} eeuw, de stad Breda genomen had, bleek de oude vestingsgordel, in 1355 door graaf Jan van Polanen aangelegd, te eng. Reeds was er veel gebouwd geworden buiten de stadspoorten, op het Gasthuiseinde, op het Ginnekenseind en op den Haagdijk. Het lag thans in de bedoeling van graaf Hendrik III van Nassau deze « voorsteden » met de oude stad te vereenigen en de inwoners daarvan, door een nieuw aangelegd en ruim versterkingswerk, in de veiligheid der stad te laten deelnemen. Tevens bedoelde de vorst, die met den bouw van zijn kasteel te Breda aan den Renaissance-bouwtrant zijn intrede had laten maken in de Nederlanden, een meer geregelden aanleg van straten en huizencomplex aangaande deze uitbreiding van de stad. Dat is wat wij noemen de urbanisatieplannen van graaf Hendrik III.

Aan Maarten Thomasz. van Ooltgensplaat, een gekende landmeter van den tijd, werd in 1512 opdracht gegeven de noodige opmetingen te doen en de plannen uit te werken voor de nieuwe ommuring van de stad. Zoo deze plannen opgemaakt werden, tot uitvoering daarvan kwam het niet. In 1531 werden nieuwe plannen ontworpen door landmeter Maarten Cornelisz. en naar de thans gemaakte teekeningen nam graaf Hendrik persoonlijk de leiding van den aanleg der nieuwe vestingen in handen. De werkzaamheden, ingezet met het uitgraven der nieuwe wallen, duurden vier jaar. Daarna begon men in 1536 met het sloopen der oude muren,

*) Voor deze studie werden gebezigd uit het kloosterarchief van St. Catharinadal te Oosterhout, de charters en dokumenten in voetnoot aangehaald, alsmede de Chronijk van S. Catharinadal van J. vander Malen in HS. aldaar (vermeld : HS. Vander Malen).

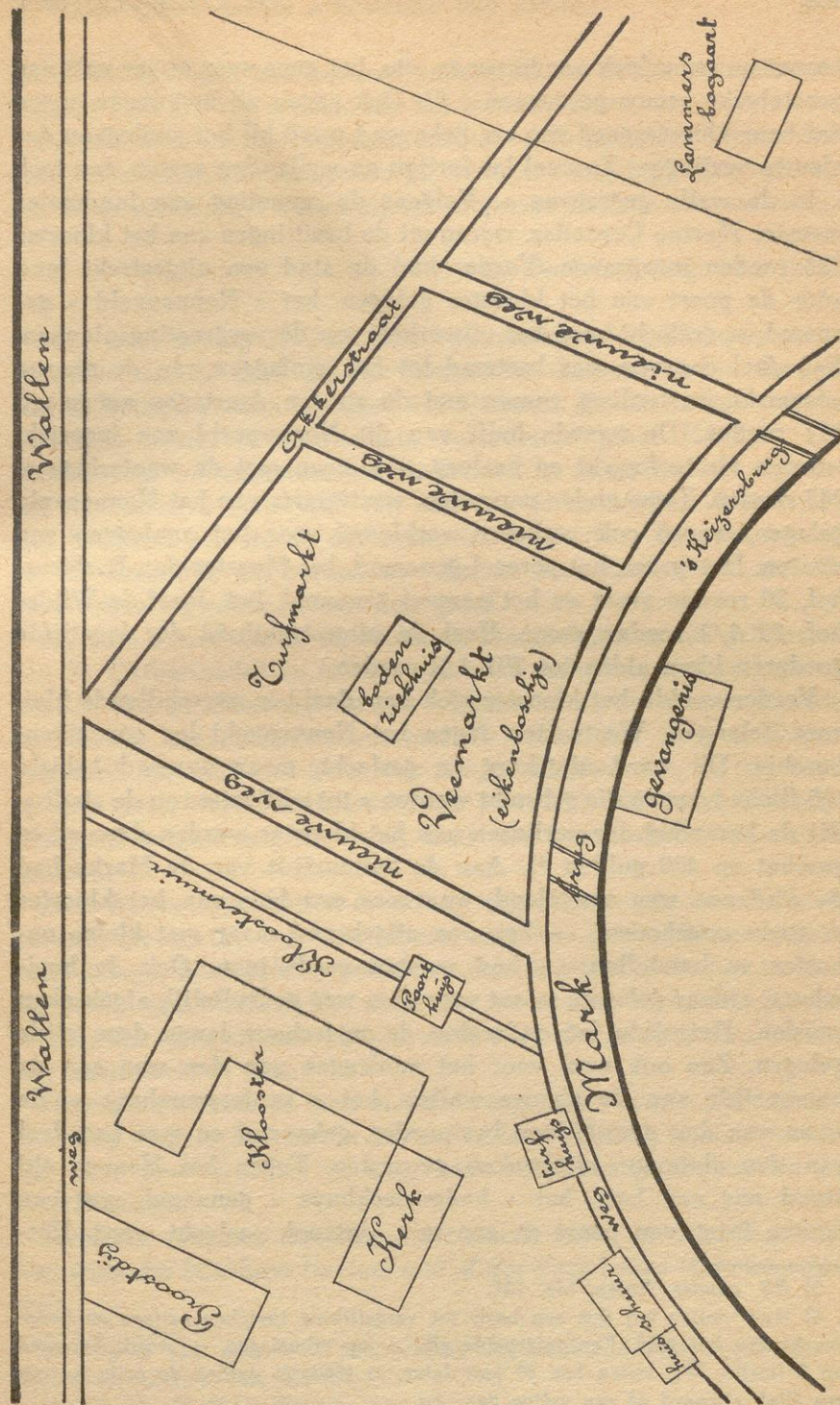
torens en poorten. De gronden, aldus vrijgekomen, werden ten gebuike van de burgers verkocht of in erfcijns uitgegeven ¹⁾.

Het norbertinessenklooster St. Catharinadal, in de Bredasche geschiedenis als « het oude klooster » gekend, was bij het begin der XIV^{de} eeuw gevestigd geworden buiten de toenmalige bebouwde stadskom en was in 1355 ook niet ingesloten geworden binnen den versterkten gordel, door Jan van Polanen aangelegd. Het hiet dan ook in de dokumenten : *St. Catharinadal buyten Breda, of buyten de muren*. Bij den nieuwen vestingsbouw komt thans St. Catharinadal binnen de stadswallen. De nieuwe versterking lag vlak achter den slotmuur van het klooster. De oude vesting was gesloopt geworden met uitzondering van « 's-Heeren-gevangenen-toren », de gevangenis, daartegen gelegen op het einde der Molenstraat. Over de Mark, welke aldaar den gracht vormde, werd, haast tegenover den ingang van het klooster, in 1528, eene brug aangelegd voor een weg die voortliep, voorbij de kloostergebouwen naar het blokhuis dat op de wallen lag. Naast de brug was een « waschtrap » aangelegd geworden naar het water, terwijl St. Catharinadal de gelegenheid te bate genomen had om een « watering » te laten uitvoeren tot besproeiing van een eikenboschje dat heel in de buurt lag, een weinig naar het Westen.

Welke wellicht de sympathie was van de nonnen van St. Catharinadal voor graaf Hendrik, afstammeling van de stichters van het klooster en neef van een paar kortelings overleden adellijke nonnen uit het grafelijk huis ²⁾ en welke ook haar dankbaarheid mocht zijn omdat zij door die uitbreiding van de stad zich voortaan veilig zouden weten achter de hoge wallen, toch vonden zij het onaangenaam dat juist vanop die nieuwe wallen en van den weg daartegen aangelegd langs de binnenzijde, iedereen vrij uitzicht kreeg over wat plaats had binnen de kloosteromheining, « want sy van eenieder gesien worden in hun hove en erve van de wall af, worden

1) Vergelijk : Th. E. Van Goor, *Beschryving der stadt en lande van Breda*. Den Haag, 1744, blz. 49; J. Kalf, *De Monumenten van de Geschiedenis en Kunst in de provincie Noordbrabant*, dl. I. Utrecht, 1912, blz 242 en volg.

2) Odilia van Nassau, door haar vader graaf Jan v. Nassau uit het Augustinessenklooster Bethanië te Mechelen geroepen om op St. Catharinadal de aanpassing der slotverordening door te voeren, was zijn tante (Vgl. V. van der Aura, *Geschiedkundige Bijdragen betreffende St. Catharinadal*. Oosterhout, 1894, blz. 64). — Nog twee andere leden der adellijke familie verbleven in het Oude Clooster : Elisabeth van Breda en vander Leck, priorin, overleden op 8 April 1432 en Machtildis van Polanen, overleden in 1457.

bespot en oneerlyck aengeroepen, etc. het gene seer swaer valt aen geestelycke vrouw-persoenen » ³⁾. Ook zagen zij met leede oogen dat haar kloostergoed zoo erg gehavend werd bij het aanleggen der nieuwe vestingen. Zooveel landerijen en weilanden waren dan toch « in de walle gegraeven ». Volgens de opmeting van landmeter meester Merten Cornelisz. waren uit de bezittingen van het klooster 326 roeden ingegraven. Verder had de stad een uitgestrekt land vóór de poort van het klooster gelegen, het « Nonnenveld » genaamd, opgeëischt voor het uitwerken van de vergrootingsplannen. Een deel daarvan was bestemd tot het aanleggen van de nieuwe veemarkt, en besloeg, samen met de straten daartegen aangelegd 171 roeden. De tweede helft van dit Nonnenveld zou ingericht worden als turfmarkt en besloeg, « saemen met de waeteringe », 247 roeden. Twee ander perceelen, westwaarts van het Nonnenveld gelegen, waren ook verbeurd verklaard voor het aanleggen van straten. Het waren het perceel genaamd, het Meester-Jan-Berbiershof, 20 roeden groot en het perceel genaamd, het Jozef-de-Wildehof, 27 1/2 roeden groot. Heel de uitgestrektheid der ingelijfde goederen klom aldus tot 791 1/2 roeden.

Verder voelde het klooster zich benadeeld in verschillende kleinere belangen. Westwaarts tegen het Nonnenveld lag een eikenboschje. Dit werd uitgekapt en geslecht, maar de stad behield 125 flinke boomen die gebruikt werden « tot edificatie van de stadt ». Bij de beraming der verliezen van het klooster werden deze eiken geschat op 450 gulden ⁴⁾. Aan de buitenzijde van de Marke had de stad een weg aangelegd, waarvoor een huis van het klooster in steen opgebouwd, — het was uitgebrand maar met kleine onkosten te herstellen, — had moeten verdwijnen. Ook de hooischuur, aldaar gelegen, moest voor dien weg gedeeltelijk afgebroken worden. Hetzelfde lot onderging de turfschuur langs deze zijde gelegen. Zoo ook was, voor het aanleggen van den weg aan de binnenzijde van de nieuwe wallen, het « confessorshuys », de woon van den geestelijken bestuurder, gehavend en was een deel van den slotmuur afgebroken geworden. Tegen het Nonnenveld stond nog een huis, het « bodensiECKhuys » genaamd, met een houten brug, een poort en een tuin, dat ook geslecht werd. Het-

3) *HS. vander Malen*, blz. 121.

4) Hier vinden wij dus een basis tot vergelijking tusschen prijzen en koopkracht van het geld. Een volgroeide eik, — en inlandsche, — wordt beraamd op 2 florijn. Wij weten hoe 20 jaar later, in 1560, 25 gulden de prijs is voor een flink rijpaard of een vetten os.

zelfde lot eindelijk had het huis ondergaan dat in den « Lammersbogaert » stond, ten westen van het Nonnenveld.

Buiten deze onteigeningen en andere schadeposten, waren een partij cijzen en renten vernietigd, vroeger vastgelegd op goederen die thans verdwenen waren bij het uitgraven der nieuwe wallen ⁵⁾.

2. De brandramp van 1534.

Men weet dat op 23 Juli 1534 een ontzettende brand een groot gedeelte van de stad Breda verwoestte. Ongeveer twee derden van de huizen werden de prooi der vlammen ¹⁾. Om in het vervolg dergelijke ramp te voorkomen, verordende graaf Hendrik dat voortaan de buitenmuren van de huizen in steen zouden zijn en het dak in hard materiaal. Hij zelf zou in de uitgave voor vuurvrij bouwstof één derde der onkosten vergoeden. Zoo kon tevens op dit oogenblik de heropbouw van de stad samengaan met de moderniseeringsplannen van den graaf.

Bij dien brand waren de vlammen overgeslagen op de gebouwen van St. Catharinadal en in de algemeene ramp kon niet veel gered worden van de kloostergebouwen bij gebrek aan blusschers. Slechts de intieme conventsgebouwen met de cellen der nonnen bleven gespaard. Het dak der kerk was aangetast geworden, en het vuur op den toren werd tot driemaal toe gebluscht. Wij laten hier een overzicht volgen van de ramp, naar een beraming in die dagen gemaakt :

Dese huysen syn metten brande in ons cloester afgebornt. Inden yersten die zaelde met een camer, met die spreekhuzen buyten ende binnen, twee kelders vol biers, ende voerts alle die biertonnen, die terwe opten solder, het meel, het mout, dat tenelwerck (tinnewerk), dat lynwaet van buyten ende voer die gasten, etc., met al dat daer voert in was.

Item ons confessoers huys met der cappelanen camer, daer al des cloesters studeer boecken in waren, ende vj silveren lepelen met al dat daer voer (verder) in was, ende noch een gascamer en en knechtscamer.

Item dat convents sieckhuys, dat wasch huys, dat backhuys binnen ende dat backhuys buyten, met al dat daer boven ende beneden was.

5) Volgens een *Calculatie van schade*, opgemaakt in 1534, ingelascht in HS. vander Malen, blz. 142-149.

1) Vgl. Th. H. Van Goor, o.c., blz. 139.

Item die hoey schuer, die ckoren schuer, al vol met die gonst (winst) van choren, gerste, havere ende hoey van xvij bunderen lants.

Item een schoen groet vee huys daer wel by vyftich beesten in gestaen soudē hebben, met een groot fernays (fornuis) ende een knechts camer.

Item den perden stallinge, dat wagen huys met die wagens ende alle die gereeschap daer inne synde ; noch een cleyn huysken daer veelderley dinghen in lach.

Item die verkenshuysen, een hoender huys, dat poertiers huys met eene camer, etc.

Item een groote loegsie (loods) van vier gebinten lanck, die vol verhouwen ende gesaecht houts lach, daer oeck viij groote nyen balcken in lagen ende is dat hout vanden eycken vore geruert (= noch ghecoft iij^m vjc voet ley dack berdt vore xx R. gul. xj st. ; noch ghecoft vyftich nyen rybben het stuck iijj st., facit x R. gul.) daerin verbrant.

Item een groote tof schuer met een hout huys daer aen, vol nyen ribben die wy van onsen eycken voreschr. (= item voer den brant is al dat groot eycken hout afgehouden geweest dat ront omme ons cloester ende om twee buynderen lants stont, dwelck zeer veel was, daer veel costen op ghedaen syn van afhouden, van sagen, etc. dat al in de huysen ende loegsie met den brant verbrant is) gesaecht hadden ende voert gecoft, met xx duysent leyen (= lxx R. gul. 5 st.) etc., soe voerscr. is, dat al metten brande inde huyse verbrant is.

Die schade die tcloester doer al die voerscr. huysen ghehadt heeft en waer niet te scryven, want het is daer al inghebleven dat daer in was, mits dat den brant soe onspreckelichen groot was, elck hadde ghenoech met hem selven te doen, ende syn lyff te salveren, want ten was niet te lessen.

Het cloester en had niet eenen stoel uut den huysen ; het bleeffter al, ja niet een scuppe of byl. Men most copen oft vermaken ; hoey, stroo, hout, ect. most men al copen, ons broot in de stadt doen backen tot groten cost, ons bier metten eerste copen om dat wy egeen biertonnen hadden ende ander gereeschap, want het was al verbornt.

Item vanden brant te lessen dat die kercke ende dormter niet afbernen, want onse kercktoren drie mael ontstoken was, en soude geven vij R. gul. xvj st.

Item van die verbrande kelders ende huysen te ruymen, sonder

dat wy religiosen deden, den werckliens gegeven xlvij R. gul. xvj st. j ort ²⁾).

Thans stonden de nonnen voor de zorgen van den heropbouw van haar klooster. De toekomst was nog verzwaard door dat graaf Hendrik, als tegemoetkoming bij de algemeene ramp, de burgers voor twee jaar ontsloeg van de betaling der cijzen en lijftochten welke op hun vernielde huizen rustten, wat voor het klooster een schadepost beteekende, voor die twee jaar, van 189 R. gul. 2 1/2 st. en 10 veertel rogge ³⁾).

Om in den dringendsten nood te voorzien, waren de nonnen verplicht geweest een gedeelte van hare renten en andere inkomsten te verkoopen of te laten lossen ⁴⁾. Zoo ook was de bruidschat van enkele nieuwe novicen dadelijk verbruikt geworden ⁵⁾. Nog vinden wij onder meer dat zij « *mits groote laste vanden brande hebben moeten vercoopen eenen kelckt met ander silverwercks, beloopt 237 R. gul. 2 1/2 oord* ⁶⁾).

Men begrijpt dat in dezen nood St. Catharinadal verlangend de betaling tegemoet zag van haar « ingegraven » en in beslag genomen goederen.

3. Het « Oude Clooster » contra de stad.

Bij den uitbouw van de stad Breda was door graaf Hendrik III bepaald geworden dat aan de ingezetenen de in-beslag-genomen erven zouden vergoed worden tegen 300 R. gulden het bunder.

Einde 1533 had zich desaangaande bij priorin van Zallandt ¹⁾ van St. Catharinadal aangeboden meester Jan vander Strepen, secretaris van den graaf, die ook hier de mededeeling deed dat volgens de ordonnantie van zijn meester door de stad de ingegraven goe-

2) Uit *Calculatie van Schade van 1543* ingelascht in *HS. vander Malen*, blz. 145-147.

3) *Ibidem*, blz. 144.

4) Erfrenten welke een inkomst verzekerden van 161 R. gul. 7 st. 2 1/2 oord, en tienden welke 20 veertel rogge opbrachten. *Ibidem*, blz. 142-143.

5) Voor 74 R. gl. *Ibidem*, blz. 143.

6) *Ibidem*, blz. 144. — Op 8 Mei 1538 geeft de abt van Park toelating, tot vermindering van haar schulden, om 11 zilveren kroezen te verkoopen. Zij kregen hiervoor 75 gl. (Bundel III, nr. 94).

1) Luitgardis van Zallant was priorin gekozen datzelfde jaar 1533. In 1545, bij gelegenheid van een kloostervisitatie gehouden door prelaat van Malsen van Berne kreeg zij na verzoek daartoe haar eervol ontslag. Zij overleed op 4 December 1546. Vgl. V. van der Aura, o.c., blz. 95.

deren van het klooster zouden uitbetaald worden tegen 300 Rijns-gulden het bunder. De priorin bleek hiermede in te stemmen maar er kwam verzet opduiken vanwege de kloostergemeente aangaande de erven van het Nonnenveld : de aangeboden som was onvoldoende, zoo werd beweerd, voor deze terreinen. Vroeger had men daarvoor tot 1200 Rijns gulden het bunder geboden. Vander Strepen nam dit protest kwalijk op en betoogde dat men zich moest tevreden stellen met het gedane aanbod. Het gold hier het voordeel van de stad en het algemeen welzijn. Voorloopig bleef het zoo ²⁾).

Intusschen waren de werkzaamheden omtrent uitbreiding en versterking van de stad voortgegaan. De priorin liet dan ook aandringen op de betaling der onteigende goederen. Zij schijnt het aanbod van 300 gulden het bunder aanvaard te hebben en geen hooger eischen te stellen voor het Nonnenveld. De stad beschikte op dat oogenblik niet over de noodige som en meester Vander Strepen was zoo inschikkelijk een deel der betaling aan de priorin voor te schieten. Samen met deze geldsom werd vanwege de borgemeesters der stad de algemeen taxatie der onteigende goederen van St. Catharinadal voorgelegd, maar hier dacht de priorin te moeten protesteeren over eene te geringe schatting van de oppervlakte der goederen. De borgemeesters, sterk gemaakt door het feit dat een deel der vergoeding reeds afbetaald was, zij het dan ook langs een tusschenpersoon, stoorden zich niet aan dit protest en eischten dat hun het bezit van het goed werd overgedragen voor de wet. In naam der priorin antwoordde Adriaan Maes, de rentmeester van het klooster, aan het stadsbestuur dat de gedane taxatie onvoldoende was en daar ze het klooster niet bevredigde, de verdere verhandeling niet kon geschieden. En de priorin, om verder optreden de borgemeesters ongedaan te maken, liet aan meester Vander Strepen de reeds afbetaalde som terugbezorgen.

Het stadsbestuur was intusschen naar eigen zienswijze verder gegaan. Weinig voor vastenavond van 1534 was meester Jan Barbiers aan de priorin komen mededeelen dat de stad een zijner erven, buiten de vesten gelegen, had ingepalmd en hem als vergoeding 20 roeden op het goed der nonnen, vóór het klooster gelegen, had toegewezen. Of de priorin hiermede instemde ? Deze ant-

2) Volgende voorstelling steunt grootendeels, daar waar geen speciale documentatie aangestipt is, op een *Memoriael vanden velden ende lande die de stadt doen graven heeft ende van Beernaerts erve, etc.*, een samenvatting van de gebeurtenissen door een non van St. Catharinadal opgemaakt en dat in origineel ingelascht werd in het *HS. vander Maelen*, blz. 128-137.

woordde dat zij met dergelijke handelwijze niet kon tevreden zijn : de stad had geen recht op die landerijen waarover het klooster zich het « uitgeven » reserveerde. Nog aan een ander burger van Breda, Jozef de Wilde, werd een perceel grond op het Nonnenveld toegewezen, 26 roeden groot, om daarop te bouwen. Mevrouw de priorin wist niet goed hoe de zaak aan te vatten tegenover het stadsbestuur, en durfde het niet voor het gerecht brengen « om egheen onmin te hebben met de heeren ». Zij had dan toch de onteigening van het Nonnenveld en de aanpalende landerijen zoo beschouwd, dat enkel die terreinen op de stad overgingen welke uitgegraven werden of dienden voor het aanleggen van markten en wegen. De borgemeesters bedoelden echter als stadsgoed in te lijven heel de uitgestrektheid der landerijen naast de nieuwe vee- en turfmarkt gelegen. Ten zuiden hadden zij aldaar de Akkerstraat getrokken en midden door den overigen blok, van zuid tot noord, een andere straat welke voorkomt als de « nieuwestraet » in latere cijsbrieven.

De brutale brand welke dit jaar 1534 stad en klooster teisterde zou het geschil een tijdje doen vergeten, maar de borgemeesters bleven intusschen hun opvatting getrouw. Gedurende de jaren 1534 en 1535 werden door hen nog verscheidene perceelen uit het Nonnenveld uitgegeven tegen een erfcijns van 3 stuivers de roede, de denier gerekend aan 16. De priorin durfde niet reageeren en het stadsbestuur legde haar stilzwijgen uit als een instemming.

Einde December 1535 of begin Januari 1536 bood echter St. Catharinadal desaangaande een smeekbrief aan bij graaf Hendrik. Dit schrijven leert ons op de eerste plaats dat voor het aanleggen der nieuwe markten men van het klooster verlangde dat het op eigen kosten de hoekhuizen, drie in getal, naast die markten zou bouwen. Hiertoe had men reeds hout aangekocht voor de waarde van 745 Rijns gulden. Deze uitgave, samen met de vele andere waartoe de heropbouw het klooster verplichtte, waren zeer bezwarend voor de gemeente aldaar « om haer goede religie ende reformatie van slote te kunnen onderhouden ». Herstellingen aan de kerk en heropbouw der schuur kostten 350 R. gl., de herinrichting der brouwerij 100 R. gl. Niettegenstaande de bekomen vermindering had het klooster, als aandeel in de « bede » door Keizer Karel aan de geestelijkheid opgelegd tot ondersteuning van den oorlog tegen Frankrijk, nog 464 1/2 gulden samengebracht, terwijl de vergunning door den heer van Breda verleend aan de inwoners der stad dat zij gedurende twee jaar geen renten te betalen hadden op

afgebrande goederen, voor het klooster een schadepost beteekende van 300 gulden, — zoo hier als globale som opgegeven. Om aan de vele en noodzakelijke uitgaven, door den heropbouw verwekt, het hoofd te bieden had het klooster acht bunder moer verkocht tegen 2100 R. gl., welke som reeds voor het meerendeel opgeslorpt was in de vernieuwing van de stallingen. Intusschen had het klooster, als gevolg van de doode-hand-verordeningen van Keizer Karel, geen nieuwe goederen kunnen aanschaffen of ontvangen, en hetgeen aan de nonnen bij testament of schepenbrief de laatste jaren was overgedragen, werd haar afhandig gemaakt. — In dezen bitteren nood bidden de zusters « oitmoediglick om die passie ons Heeren » dat de graaf zou laten verordenen « dat de stadt wil betalinge doen van onsen erven die myn heeren genadigen tot zyn straeten ende mercten geordineert heeft ». Dan zou er werk kunnen gemaakt worden van den verderen aankoop van hout en steen, om den volgenden zomer de drie verlangde hoekhuizen langs de vee-markt op te bouwen, en den overschot te gebruiken voor herstel van het klooster. Verder vragen zij ook vergoeding voor haar renten — 6 Rg. 12 st. 2 groote Brab. — vervallen met het doorgraven der erven waarop zij stonden, alsmede voor het ziekhuis der knechten door de stad afgebroken, voor het achterblijven gedurende vier jaren van de cijnsen gevestigd op de ingegraven goederen. Vooral echter vragen zij betaling voor de 4 1/2 bunder land opgeëischt uit het Nonnenveld, waarvoor zij vroeger 600 R. gl. geweigerd hebben, en die de burgemeesters haar nu ook wel zouden betalen, hadden zij niet zooveel onkosten gehad dat zij het niet kunnen samenbrengen, — zoo wordt heel tegemoetkomend tegenover dezen betoogd. Trouwens het klooster zelf wenscht huizen te zetten op de vrijgebleven goederen, waarin het « luyden van eere » zou onder dak brengen tegen betaling van renten en cijnsen. Daarom vragen de nonnen die erven op eigen naam te mogen uitgeven, en tot verwezelijking hiervan bidden zij den genadigen heer en zijn raad om bemiddeling tot het bekomen van een keizerlijk octrooi dat haar toelate, tegenover de doode-hand-verordening, goederen aan te schaffen tot de waarde van een inkomen van 1500 R. gl. erfelijk.

Als antwoord op dit request, gaf graaf Hendrik van Nassau de verordening dat de borgemeesters een nieuwe opmeting zouden laten maken van het Nonnenveld en van de straten daarop aangelegd, en dat zij volgens het uitwijzen daarvan het klooster zouden vergoeden. Verder besliste de graaf dat de ongebruikte perceelen in bezit zouden blijven van het klooster. Tevens veroorloofde hij

de nonnen, tot vergoeding voor de renten bij den brand der stad verloren gegaan en die niet kunnen gerecupereerd worden, en tot vervanging van de waarde der landerijen en renten door de ingravingen van de nieuwe wallen vernietigd, alsook van die welke zij thans verliezen door het aanleggen van markten en straten, alsmede tot vervanging van de renten welke zij moeten verkoopen voor den heropbouw van het klooster, andere zullen mogen aanschaffen binnen het land van Breda « by manieren van commutatie ende vergelyckinge », ende in deze zullen « gevest » worden naar het recht van het land. Uitzondering wordt gemaakt voor renten en goederen reeds verkocht voor voorbijs « timmeringen ». Zoo werd beslist bij apostille van 2 Januari 1536, luiksche stijl, onder het handteeken van Jan vander Strepen, secretaris van graaf Hendrik ³⁾).

De uitvoering van deze verordening schijnt, althans voor wat aangaat de uitbetaling, niet hard bespoedigd geweest te zijn. Niet dat de priorin het zoo maar liet. Wij vonden het klad van een schrijven van haar, aan de borgemeesters der stad gericht, dat wij denken tot dit tijdvak te mogen herleiden : « Eerweerdighe Borghe-meesters,... Die mercten ende straten aengaende will ick gherne myns heeren ghenade inne belyeven ende doen alst hem belieft, ende aengaende den anderen erven als meester Jan Berbiershof ende die ander hoven metter hofstat willen wy oeck self hebben dat myns heeren ghenade ons mondelyck selver gheset heeft ende in diversche supplicatien ons gheaccordeert heeft ende laestwerf in een memoriaelken door meester Jan vander Strepen ende meester Steven heeft overghegeven. Anders niet. Want meyninghe is nae myns heeren consent daer den meesten penninck af te hebben oft zelve te betymmeren oft laten betymmeren. Ten is oeck gheen reden dat wy die erven soudē laeten in soe goeden coop als mer-ten ende straten, dwelck ghemeyn profyt is, ende dit alleen privaet profyt. Ons convent, als reden is, sal die naeste wesen van dien erven om te doen betimmeren oft vuyt te gheven nae(r) dat haer meeste profyt is. Die stadt en behoort niet wyninghe te hebben van dien erven, dat myns heeren genade wil betimmeren hebben, maer ons convent. Soe is ons meyninghe daer inne te doen dat myns heeren genade ons heeft gheconsenteert, alst convents profyt daer mede te doen. Soe soudē wy u bidden vryndelyck dat ghy wout maken dat wij noch wat penninghe mochten ontfanghen altyt

3) Bundel III, nr. 69 (origineel).

op rekeninghe om voorts mede te timmeren. Als onse visitoer ⁴⁾ comen sal ende dat u belieft begheeren wy wel reeckeninghe te hooren van als (*alles*) ende mede vanden chynsen die stonden op die doorghraven erven ende den chyns die vuytgaet nu van die nieu veemerkt, die wy vast hebben moeten betalen, als wy oeck myns heeren genade int memoriaelken hebben overghegheven. Mer die hoven ende huysen aengaende en is ons meyninghe niet soe te laten als die merct ende straten, het gheen reden en is, ende dit hebben wy vanden yersten altyt gheseet » ⁵⁾.

In April 1536 volgt reeds een nieuw request aan den graaf gericht : Daarin beklaagt zich de priorin dat de verordening, door den graaf aan de borgemeesters der stad gericht, dezen verplichtend de geïncorporeerde erven opnieuw te laten meten, nog niet nagekomen werd, niettegenstaande herhaald aandringen. Verder gaat het in den smeebrief over een burger van Breda die zijn dochter in het klooster had geplaatst onder de belofte dat na zijn dood hafelijke goederen en penningen zouden volgen, naar het in een schepenbrief bepaald werd. Thans is hij dood en zijn erfgenamen « egheensins en willen verstaen » dat het klooster recht heeft op het toegezegde aandeel. Om desaangaande lange en kostbare processen te vermijden vraagt de priorin in naam van het convent dat de graaf uit de rekenkamer commissarissen zou willen afvaardigen gelast met een onderzoek. Ten slotte komt de vraag om bemiddeling tot het bekomen der betaling, anders kunnen de nonnen zelf niet beginnen te « timmeren ». Antwoord kwam op 12 April onder handteeken van secretaris Jan vander Strepen. Het behelst vooreerst een bevel aan de borgemeesters gericht naar inhoud van de vroegere ordonnantie ; verder het aanduiden van een commissie samengesteld uit den heere van Mal ⁶⁾, meester Steven vanden Berghe en Jan vander Strepen, en samen met hen Raphael van Bruheze, meester Jan van Holten en meester Goessen Buysen, gelast met het onderzoek aangaande de dote : zij zullen hun advijs aan den graaf voorleggen ⁷⁾.

In Juni van datzelfde jaar 1536 hebben wij den tekst van een nieuw request waarbij de nonnen, — voor de derde maal reeds,

4) De reguliere kloostervisitator die op dit oogenblik voor St. Catharinadal de abt van Berne was.

5) Minuut van brief ingelascht in *HS. Vander Malen*, blz. 102.

6) Jonker van Renesse, heer van Many en van Mal (Oostmal), schout van Breda.

7) Bundel III, nr. 72 (orig.).

zoo wordt gezegd, — aan den graaf Hendrik vragen om de uitvoering te laten bespoedigen van zijn vroeger verleende ordonnantie aangaande de betaling van aangeslagen goederen en afgebroken huizen. Zij betoogen daarin dat zij een provisie hout, kalk en steen opgedaan hebben en metsers en timmerlieden in het werk hebben voor den heropbouw van het klooster, waarvan de puinen reed twee jaren « ongedect inden regen ende sneeuw liggen zoe dat die mueren ende thoutwerck zeer verdestrueert ende vuytgespogen zijn ». Onder persoonlijk handteeken vernieuwt de graaf, op 29 Juni, zijn verordening, gericht aan de borgemeesters der stad, van thans en van de voorbije jaren, onder wier beheer de doorgraving van de erven en het vernietigen der daarop gevestigde renten geschied is : Binnen de zes aanstaande weken zullen zij de helft der verschuldigde som voldoen, en de andere helft gedurende de zes volgende weken. Zoo dit niet geschied is, zal het bedrag op hun privaat bezit opgehaald worden. De uitvoering van dezen maatregel werd opgedragen aan drossaard, schout, schepenen en roeddedragers van de stad Breda ⁸⁾).

Thans komt er beweging. Op 4 Juli levert de gezworen landmeter Pieter Claesz. zijn verslag in van de opmeting der erven van het Nonnenveld, door de borgemeesters in erf uitgegeven : Een perceel, ingenomen door Toenes Cornelis, groot 9 roeden min 6 voeten ; een ander ingenomen door Jan den Gareelmaker, groot 9 roeden en 12 voeten ; een derde waarop Peeter van Beeck een huis gebouwd heeft, 6 roeden en 12 voeten groot ; een vierde, ingenomen door denzelfden Peeter van Beeck voor het aanleggen van een tuin, 17 roeden en 10 voeten groot ; een vijfde, met een huis daarop waarin woont Terys, de weduwe van Hein den Leydeckere, 8 roeden en 5 voeten groot ; een zesde perceel ingenomen door Lodewijk de Timmerman, groot 9 1/2 roeden, en eindelijk een perceel ingenomen door Jan van Eerssel, groot 13 roeden en 8 voeten ⁹⁾).

Ook vinden wij aanduidingen betreffende afbetalingen. Wij laten ze hier samen volgen, alhoewel ze meestal loopen over latere jaren :

De weghe[n] vanden veemerck rontsomme deselve marck zyn groot in alles jclxxj roeden.

Meester Jan Barbiershoff is groot xxj roeden.

Josephus de Wilde hoff ende erve is groot xxvijz roeden.

Facit tsamen ijcxixz roeden.

8) Bundel III, nr. 73 (origineel).

9) *Ibidem*, nr. 144 (origineel).

Dbuynder gerekend tegen iijc R. gl. facit jclxiiij R. gl. xijz st.
Item xxxjx roeden xxx voet vanden buytenwech de roede ix st.
fit xvij R. gl. xjz st. zijn te samen Clxxij R. gl. iiij st.

Hier op in Augusti a° xxxvj ontvangen ende corts daer na ijc R. gl.

Noch in Septembri a° xxxvij jc R. gl. ¹⁰⁾.

Niettegenstaande verordening en bedreiging vanwege den graaf waren dus in 1536 slechts 300 R. gl. afbetaald geworden.

In December 1536 werd door de nonnen een nieuwe suppliek aangeboden aan graaf Hendrik : Zij vroegen daarin om te mogen genieten van het voorrecht door den graaf geschonken in verband met den heropbouw van de stad. De graaf had immers beslist tot het verdere voorkomen van dergelijke brandrampen dat al de huizen voortaan zouden opgetrokken worden in steen en voorzien zouden zijn van harde daken ¹¹⁾ en beloofde één derde der onkosten daarin zelf te dragen. Zoo verzoeken thans de nonnen « om te hebben de gracie vanden witten steen ende leydeck ». Verder handelt het smeekschrift over de veemarkt, waarvoor gevraagd wordt dat de oppervlakte officieel zou hermeten worden en dat ook de betaling zou volgen, want op dat oogenblik was slechts 150 gulden afgedragen. In het apostille verleend op 9 December 1536 en door Vander Strepen onderteekend, wordt geantwoord dat de graaf, « alhoewel hy de veemerct verleet ende by tcloester afgesteeken ende bepaelt heeft, noch eens sal die dair comen bepalen ende wilt dat de supplianten de palen dan doen bewaren zoe dat van gheenen noode zy wederom nyeuwe moeyte daerom te doen ». Verder verleent hij aan de nonnen « dat zy betaelt zullen worden vanden witten steen ende harde dake na volgende de ordonnancien daer op gemaect », en eindelijk beveelt hij degenen die daar toe last hebben de nonnen « te contentere van hueren afgenomen erve » ¹²⁾.

Graaf Hendrik had vroeger zijn verlangen uitgedrukt dat het klooster zelf op zich zou nemen het bouwen van twee hoekhuizen tegen de veemarkt en een of twee tegen de turfmarkt. Uit de apostille van vorig smeekschrift zou men vermoeden dat de afbakening, wellicht te kwader trouw was gewijzigd, of dat ten minste de geslagen « palen » niet duidelijk waren. De graaf kwam dan zekeren dag persoonlijk ter plaatse de zaken in oogenschouw nemen, waar hem de priorin en drie nonnen vervoegd hadden, — men

10) *HS. Vander Malen*, blz. 110 (ingelascht dokument).

11) *Vgl. : Van Goor, o.c.*, blz. 33.

12) *Bundel III*, nr. 74 (orig.).

had in het klooster de aangelegenheden ernstig genoeg geoordeeld om het kloosterslot te verlaten. — Daar werd dan door den graaf zelf de afbakening van de markten bepaald, alsmede de breedte der straten. Als tegemoetkoming tegenover de nonnen, die zooveel erven hadden moeten prijsgeven, schonk hij haar persoonlijk bij die gelegenheid « een erf het welck syn warande plach te wesen, achter aende mueren vanden clooster ghelegghen om daer op te tymmeren ende voorts in te nemen xxx voet vanden wal. ». Deze samenkomst en zijn verhandelingen gebeurden in tegenwoordigheid van jonker van Renesse, drossaard van Breda, van meester Roelof Schock, biechtvader der nonnen, van heer Hendrik Renier, kapelaan der nonnen en van de timmerlieden Peter van Beeck en Peeter Meermans ¹³⁾.

Bij deze gelegenheid was dan ook een nieuwe opmeting gedaan geworden : « Meester Merten heeft naderhant gemeten die veemerct metten wegen rontomme op hondert lxxj R. Ende de torfmerct op ijclxxvj roeden xl voeten tot aende walle, gecort dertig voeten vanden wal, blijven xjx voeten, lengten makende xxjx roeden lxx voet. Blijven ijcxlvij roeden. De torfmerct soude belooopen hebben op haer selven die sy na haer genomen hebben te weten ijcxlij roeden » ¹⁴⁾.

In 1538 bouwde het klooster het eerste hoekhuis aan de Vee-markt nabij de brug, langs den kant van het klooster. Het kostte 600 gulden. Men klaagde er over dat het slechts tegen 20 gulden het jaar kon verhuurd worden, maar het opbouwen gebeurde « om graef Heinrich daerinne te believen ». Datzelfde jaar werden door de priorin drie erven, aan de Akkerstraat gelegen, als bouwgrond uitgegeven, tegen 3 stuivers 3 oord erfcijs de roede ¹⁵⁾. Op 19 Februari 1538 was voor borgemeesters, schepen en raad van de stad een officieel verslag opgemaakt geworden van de renten en goederen welke het klooster had moeten verkoopen ¹⁶⁾.

4. Bernard de Loecker.

Graaf Hendrik III van Nassau stierf op 13 September 1538. Van de verwarring welke te Breda volgde op dit overlijden, maakte

13) Naar het *Memoriael*.

14) *HS. Vander Malen*, blz. 111 (ingelascht dokument).

15) Naar het *Memoriaal*.

16) *Bundel III*, nr. 92 (afschrift).

jonker Bernard de Loecker, — alias *Beernt* in heel dit verhaal ¹⁾ — gebruik om op het Nonnenveld, langs de westzijde van de nieuwe Veemarkt, te beginnen met den opbouw van een nieuw huis, zonder daarover iemand aangesproken te hebben. De priorin liet hem daarover verwittigen door haar rentmeester. Hij antwoordde dat graaf Hendrik zaliger hem dat erf geschonken had en gezegd had dat mevrouw de priorin door hem vergoed zou geworden zijn. Deze uitleg bevredigde de priorin niet, en daar jonker Beernt geen bewijzen kon voorleggen, werd hem de boodschap overgemaakt dat hij wel het erf kon koopen en de roededrager der stad kwam hem vanwege het klooster het verbod aankondigen met de werkzaamheden voort te gaan. Waar Beernt zich hierover bij drossaard en raad beklaagde, liet de priorin aan hetzelfde adres een betoog geworden tegen het onwettig optreden van Beernt. Tevens werd verklaard dat het perceel, door dezen burger ingepalmd, door de priorin verkocht was aan haar rentmeester, Jan Thomasz. vander Weghe, en dat deze het erf ook behield. Verlangde Beernt te bouwen, dat hij dan van haar een ander erf kocht. Eenieder wist toch dat graaf Hendrik haar gemachtigd had, onder zijn handteeken, dat zij zelf de erven mocht uitgeven tot profijt van het klooster.

De raad der stad wist dit wel, doch Beernt had aldaar vrienden zitten, — « groete Christoffele » zegt het *Memoriael*, — die zijn partij hielden. Tegenover de priorin spraken zij hun ontevredenheid uit « dat mevrouw aan Beernt het verbod had laten intimeeren voort te bouwen ». Het verzet van het klooster ten spijt gaven zij Beernt toelating tot bouwen en nu het perceel, door hem aangesproken, aan een ander verkocht was, stelden zij hem voor te bouwen op het perceel daar naast gelegen. De raad ging zelfs nog verder : Op 10 October 1538 kwamen eenige raadsleden op het klooster, thans als vertegenwoordigers van den nieuwen graaf van Nassau, baron van Breda, Renier van Châlons, prins van Oranje. Zij verklaarden aan de priorin dat de requesten met hun « appointementen » of « apostille » uit den tijd van graaf Hendrik zaliger, als ongeldig en vernietigd moesten beschouwd worden daar zij niet het zegel van den graaf droegen. Zij legden verder aan de priorin den wensch voor van den Prins, den huidigen regeerder, dat al de erven, zoowel die waarop nog niet gebouwd was als die welke voorbestemd waren tot markten en straten op hem zouden overgaan. Het lag in zijn bedoeling parcellen daarvan weg te schenken

1) Dit verhaal naar het *Memoriaal*.

en ze te laten « betimmeren » naar eigen oordeel. — Wij weten dat de baronie van Breda in handen was van een der rijkste erfgenamen van West-Europa en zich alzoo niemand kon verwonderen over de voorstelling van schenkingen door hem te doen. — Een der leden van den raad, mijnheer van Zaert, als vriend van het klooster, stelde voor aan de priorin den wensch van den prins in te willigen : dat was het beste middel tot het verkrijgen van zijn vriendschap. Daar was toch niets tegen te doen, meende hij ! Dat de priorin, samen met haar convent de zaak nog in overweging hield gedurende enkele dagen en dan haar antwoord overmaakte. Zij draalde echter niet met dat antwoord : « Het was wel haar verlangen den Prins en ook de stad te « believen » waar zij kon en mocht. Zij was echter in bezit van een « apostille » van den graaf zaliger, door hem eigenhandig onderteekend, en naar de machtiging haar daarin geschonken, verlangde zij dan ook de erven zelf uit te geven tot meeste profijt van het klooster. Haar rentmeester, Jan vander Weghe, zou bouwen op het perceel door hem aangekocht. Beernt kon van haar een ander erf koopen. Noch aan hem noch aan iemand anders had zij zulks geweigerd en wie tot haar gekomen was had haar ook redelijk gevonden tot het treffen van een overeenkomst. Het gold hier kerkelijk goed en het was haar niet geoorloofd dit te ontvreemden tot schade van het convent, vooral niet zonder toestemming vanwege haar reguliere overheid ». Raadslid Van Zaert had goed te antwoorden dat de Prins de verleende machtigingen te niet had gedaan en zijn wil wet moest zijn ! De priorin hield voet bij stek. Zoo scheidden zij !

's Anderendaags richtte de priorin nog een schrijven aan raadslid Van Zaert om hem op papier heel de zaak nogmaals voor te leggen : « Zij wenschte den Prins te believen waar zij het kon en mocht doen. Daarom zou zij de zaak in handen geven van de prelaten der Orde en was bereid te handelen naar hun uitspraak. Wanneer zij in bezit zou zijn van hun antwoord, zou zij dit aan den raad van den Prins mededeelen. Zij verlangde dat intusschen de zaak hangende zou blijven, — dit laatste werd haar toegestaan. Ook herhaalde zij in dat schrijven dat het bewust perceel, waarop Beernt begonnen was te bouwen door haar aan haar rentmeester verkocht was ». — De biechtvader van het klooster, heer Roelof Schoeck, steunde deze uiteenzetting met de verklaring dat hij tegenwoordig geweest was bij den verkoop van het erf, zoo gezegd door den graaf aan Beernt geschonken : De rentmeester had kontrakt gesloten tegen 6 stuivers de roede erfelijk. Het schrijven

sloot met de bemerking dat het profijt van het godshuis meer moest voor oogen gehouden worden dan de belangen van private personen.

Zoo wij het *Memoriael* mogen gelooven ²⁾, schreef de priorin inderdaad aan enkele prelaten der Orde, — Berne en Park, die pas gedelegeerd waren geworden voor een kloostervisitatie! — aan dewelke zij de zaak voorlegde en vroeg « om raet en hulpe » : Wat zij doen moest en welk antwoord geven aan den Prins en zijn raad! Na nog « andere geleerde mannen » geraadpleegd te hebben, verboden zij aan de priorin toe te geven, want het was haar geweten besmetten. Wilden de Prins en zijn raad de zaak doorzetten, « dat de priorin dan paciencie moste hebben ende dat aensien, maer niet consenteeren ».

Vooraleer dit antwoord echter aangekomen was, had priorin van Zallant eenige goede vrienden van het klooster weten te bewegen om bij het hooge bestuur de zaak van haar rentmeester en zijn gekocht goed te behartigen. Met hun steun werd aan den raad een smeekschrift voorgelegd waarbij gevraagd werd dat de rentmeester zou mogen bouwen op het perceel dat zijn eigendom geworden was. Vooral deed men gelden dat de man beloofde dat huis « ter liefde vanden prince ende der stadt scoender te betymmeren dan Beernt dat begost had ». Dit werd hem dan ook toegestaan door den raad die Beernt zijn in opbouw zijnde huis deed afbreken en hem zijn arbeid liet herbeginnen op het naburig perceel. De rentmeester beloofde zelfs één derde van de onkosten daartoe te dragen op voorwaarde dat hem de fundeering zou afgestaan worden. Beernt verzuimde, bij het aanvatten der nieuwe werkzaamheden, daarover te onderhandelen met de priorin, en wanneer hij wegruimde wat reeds begonnen was van zijn huis, haalde hij ook heel de fundeering uit den grond. Wanneer hij dan nog vroeg aan den rentmeester om de beloofde vergoeding werd hem zulks geweigerd onder bedinging dat de gestelde voorwaarde niet verwezenlijkt was.

De priorin, inmiddels in bezit van het schrijven der prelaten, ontbood bij haar raadsheer van Zaert en gelastte hem haar antwoord aan den raad over te brengen : « dat sy die begheerte vanden Prince den erven aengaende egheensins consenteren en woude tot des cloesters schade, want sy niet doen en mocht sonder hare consciencie te besmetten. Het was gheestelicke goet. Zij en waren

2) Wij vonden geen antwoord van geen enkelen prelaat noch aanteekening desaangaande.

daer maer tochtorssen ³⁾ in », en zij beriep zich verder op de beslissing van graaf Hendrik zaliger. In andere zaken wilde zij graag den Prins « bekennen... wat zij kon en mocht ! » Raadslid Van Zaert nam dit antwoord zeer kwalijk op en was er zeer om gestoord : « Of de priorin wou of niet, zei hij, de Prins verlangde de erven te hebben om daarover naar goeddunken te beschikken ! En Beernt werd gemachtigd « voort te timmeren ». De priorin kon het aanzien zonder er iets tegen te kunnen doen, zoo het handschrift.

Op 25 Januari 1539 werden door Van Zaert en den raad op de rekenkamer van de stad ontboden de biechtvader van het klooster, meester Roelof Schoeck en de rentmeester Jan vanden Weghe. Hun werd aldaar de vraag hernieuwd : Of mevrouw haar toestemming wilde geven aangaande de landerijen van het Nonnenveld ! « Het was, zoo Van Zaert, de stellige wil van den Prins in bezit te zijn van dat goed. De beslissing van den voorganger, graaf Hendrik, werd en bleef vernietigd ! » Voor de vergaderde leden van de raadskamer stelde de « confessoor » het verloop der gebeurtenissen opnieuw in zijn historisch kader : « Hij zelf was tegenwoordig geweest wanneer graaf Hendrik aan de priorin het volledig recht erkende over de bedoelde landen, na afname van wat voor straten en markten gebezigd werd. Zulks was verder bevestigd geworden onder het handteeken van den graaf en het klooster was in bezit van het dokument. Dat te niet doen was onrecht plegen ! » De raad echter hield zich aan de beslissing van den Prins « die de erven ter beschikking stelde van de stad ». Dat moest thans besliste zaak zijn ! De biechtvader antwoordde hierop dat mevrouw zich hield aan de « appointementen » verleend door graaf Hendrik zaliger en geen ander uitkomst kon voorleggen. Wou de Prins het anders doen « sy mosten het aensien ende patientie hebben, maer consenteren deden sy niet ». Waarop Van Zaert repliceerde : « Patientie hebben moeten zij die onrecht lijden. Aan de nonnen wordt geen onrecht gedaan want wij betalen de gronden ! » — Ook nog denzelfden dag ontving de rentmeester de vordering tot betaling van zijn aandeel in de onkosten door Beernt opgelopen in het afbreken van zijn reeds begonnen bouw, naar wat overeengekomen was. De rentmeester hield zich echter bij zijn zienswijze : Beernt had ook de fundeering uitgebroken, en had zichzelf niet gehouden aan de overeenkomst.

Het feit dat niettegenstaande hun hoge woorden, raad en stads-

3) Tochthouders.

bestuur niet tot de daad overgingen, dient wel tot bewijs dat de priorin in haar recht was. Intimidatie werd gebruikt om haar tot den verkoop der panden te dwingen, maar tegenover de aangeboden, redelijke betaling, zat het klooster onder den dwang der doode-hand-verordeningen, welke het moeilijk maakten voor de verkregen geldsommen nieuwe goederen aan te schaffen.

In plaats de zaak door te zetten, liet het stadsbestuur verder insisteren bij de priorin. Op 7 Maart van datzelfde jaar 1539 werden biechtvader en rentmeester opnieuw op de rekenkamer ontboden. Opnieuw werd heel de zaak, zooals op 25 Januari vroeger, ter tafel gebracht en opnieuw werd de vraag gesteld « oft my vrouw metten convente bereet waeren den Prince te bekennen ende na syn ordinantie de stadt die velden over te gheven » ; waarop de biechtvader antwoordde « dat my vrouw metten convente haer beraden hadden ende waeren van egheenen meyningen dat te consenteeren want tot schade vanden convente soude wesen, maer my vrou presenteerde die zelve uut te gheven tot haeren schoenste tot des cloosters profyt ende anders niet ». — Daarop vroeg Van Zaert de meening van den raad en verklaarde aan de vertegenwoordigers van St. Catharinadal « dat die Prince niet permitteren noch toelaten en soude dat tcloester alsulcx zoude doen, maer dat die borghemeesters die erven zouden uitgeven om te betymmeren tot profyt ende verchieringhe vanden stadt ende zouden tclooster betaelen iijc (300) Rynsgulden na advenant voort buynder, bevelende expresselick dat my vrou metten convente haer daer na soude reguleeren ». Bij een laatste protest van den rentmeester hier tegen, werd deze « seer qualick » toegesproken en hem werd voorghouden dat hij handelde tegen den Prins en tegen het mandement van den Keizer ⁴⁾ en dat hij te bekrompen was om verder te kijken dan de kleine belangen van het klooster. Er werd verder van hem geëischt dat hij beginnen zou met den bouw van zijn huis en binnen vier dagen Beernt zijn onkosten zou vergoeden, of de Prins zou zijn perceel in beslag nemen. Dat hij maar alles naar het verlangen van den raad trachtte in te willigen, of zij zouden zorgen « dat Breda hem te nauw vallen zou ». Maar niettegenstaande deze bedreiging uitgewezen te worden, antwoordde de rentmeester dat hij zich hield bij zijn recht en desnoods de zaak voor de rechtbank

4) Wij vatten niet waarom Keizer Karel in deze zaak bijgesleurd wordt. Als tegemoetkoming bij de ramp had hij wel vrijdom verleend van tol (Van Goor, o.c., blz. 139).

zou brengen en dat hij hoopte dat de Prins « syn banck van justicie van weerde hielt ». Werd hij door het gerecht tot betalen verwezen, dan zou hij het doen, anders niet !...

Drie dagen later, 11 Maart, liet de priorin twee schepenen bij haar onthieden, meester Roeland de Roovere en Jacob vande Bye-straten, alsook den secretaris van de stad, meester Jan vander Corput. Dezen meldden zich terstond aan en werden in het spreekhuis binnengeleid. Aan de andere zijde van de tralie verscheen de priorin met heel haar convent. Mevrouw nam het woord en protesteerde in naam van al de zusters « vanden oudsten totten jonxsten toe, dat sy nyt geconsenteert en hadde ende noch niet consenteren en soude, maer was thegens wil en dank dat de prince ofte die stadt haer erven uutgeven hadde ofte uutgeven wilde om te betymmeren, ende achtervolgende graef Heynricks zaliger oppoentement op haere requesten gegeven, waer sy te vreden mette merct, straten en de wal, etc., ende presenteerde haer erven zelve uut te geven tot haer schoenste om te betymmeren tot des cloosters profyt ». Zij toonde daarbij de officieele bescheiden van de haar verleende vergunning en vroeg den secretaris van de stad haar protestatie trouw neer te schrijven en daaronder de namen van al de zusters te plaatsen ⁵⁾.

Is de zaak wellicht blijven hangen op dit oogenblik ! Wij vermoeden het, want het blijkt niet dat de stad verder nog als zelfgemachtigd opgetreden is in het uitgeven van perceelen, maar zij heeft zich verder ook niet ingelaten met de gedragingen van Beernt de Loecker.

Jonker Beernt had dus bezit genomen van een perceel uit het Nonnenveld en daarop gebouwd, — later zal blijken dat er drie huizen kwamen. Zulks was gebeurd met instemming van het stadsbestuur. Wij vermoeden dat hij zijn intrek nam in het derde perceel tegen de Veemarkt langs den kant der gesloopte vesten. Het eerste was dan toch het hoekhuis door het klooster gebouwd, het tweede het erf thans eigendom van den rentmeester.

De nabuurschap tusschen dezen rentmeester en Beernt zou de spil worden van heel wat moeilijkheden.

Na haar laatste protestatie had de priorin bij de borgemeesters laten vernemen naar de juiste afbakening der geprojecteerde markten, en hun tevens gevraagd dat zij Beernt zouden verplichten tot

5) Charters, nr. 467 (orig.). Dit document werd slechts 11 September 1543 officieel opgemaakt.

het afbreken van een poort welke hij achter zijn huis geplaatst had op het terrein van zijn gebuur, den rentmeester van St. Catharinadal : dat dit perceel opnieuw gemeten worde, want Beernt wil niet toegeven voor het gebod van de priorin en beroept zich op een uitspraak te geven door de borgemeesters der stad. Deze leenden zich tot het verzoek der priorin en erkenden alzoo onrechtstreeks haar recht. De perceelen werden gemeten, de hoekpalen gezet. Er werd bevonden en bepaald dat het erf van den rentmeester zich uitstreckte naast en achter dat van Beernt. Dezen was de oplossing alles behalve welkom, en terstond liet hij een « privaet » zetten op het deel achter zijn huis gelegen. Op 28 Maart deed de priorin het erf van den rentmeester met een « rieten thuyn » omheinen. Beernt kapte er een opening in, en liet op het terrein van den gebuur een « bollebaan » (kegelbaan of beugelbaan ?) aanleggen, en ging daarop bollen met zijn « dronckaerts » want hij had zijn huis tot drankgelegenheid ingericht, en zei « dat me vrou hem groot gerief deed ». Hij verkocht ook veel last aan de knechten en werklieden die aan de omheining arbeidden en nauwelijks rustig hun werk konden voortzetten. Mevrouw vaardigde de twee geestelijken van het klooster af, den biechtvader en den kapelaan, om Beernt te gaan vragen zijn poort af te breken en verder van iemand anders goed af te blijven met zijn bolspel. Beernt was hierover slecht aan te spreken. « Hij heeft onsen confessoor soe qualick toegesproken seggende dat hyt niet doen soude ; hy soude daer doen dat hem beliefte en soude daar doelen in setten om te schieten, ende tot spyt vanden clooster soude hy doen noch oppenbaer bordeel houden, ende heeft hem alsoe qualick ghehadt dat ons confessoor sorchden (vreesde) uut den huyse gesmeten soude hebben, ende dorsten daer niet blyven », en wanneer zij heengingen heeft hij ze « seer oneerlick nagheroepen ». Als dan later heel de omheining klaar was en de grond tot tuin omgespit, bleef de opening achter het huis van Beernt voortbestaan, en poort, noch privaat noch spelen werden weggedaan. De priorin moest hem laten begaan. « Ende Beernt heeft daer zoe leelicken herberghe ghehouden van dobbelen, spelen, trommelen, roepen en cryten, van fluyten, pypen, singen en springen, etc. » dat heel het convent er dag en nacht mede gestoord was. Hadde de priorin langs het gerecht willen optreden, dan ware opnieuw de raad van den Prins met de zaak betrokken geweest en dat zou verdere verwikkelingen veroorzaakt hebben. « Soe hevet convent patientie moeten hebben ende is alsoe blyven staen ».

Op 23 Februari van het volgend jaar 1540 begon Beernt met het

bouwen van een stal. Terstond liet de priorin hem dit verbieden langs het gerecht. Bij die gelegenheid eischte zij ook dat heel het erf, door Beernt in bezit genomen, zou ontruimd worden, daar er geen geldig kontrakt gemaakt was, « want de beschikking over de erven was aan de priorin voorbehouden ». Zij maakte van deze gelegenheid verder gebruik om de protestatie van het vorig jaar aan het stadsbestuur over te maken, want het was gebleken dat de secretaris dit niet gedaan had « omdat zij tegen den Prins en de stad gericht was ». De heeren hielden deze zaak in beraad gedurende tien of twaalf dagen : Men zou het geval ter plaatse gaan onderzoeken in tegenwoordigheid van den rentmeester van het klooster, als afgevaardigde van de priorin, maar deze was afwezig geweest voor enkele dagen. Intusschen had Beernt de stilgelegde werkzaamheden weer hervat onder beding dat zoo de zaak ongunstig voor hem moest uitvallen, hij bereid was het opgebouwde af te breken. Hierin stemde het stadsbestuur toe, terwijl de priorin een afwachtcnde houding mocht aannemen.

Op de gestelden dag voor samenkomst begaven zich de biechtvader en de rentmeester van het klooster naar de raadskamer. De drossaard vroeg hun daar wat zij verlangden, waarop de biechtvader antwoordde dat zij gekomen waren vanwege de priorin van St. Catharinadal om te vernemen naar de beslissing aangaande de handelwijze van Beernt de Loecker, waartegen protest was ingediend. De drossaard antwoordde dat er geen beslissing noch antwoord was : Het ging om een zaak waarin de rechten van den prins en van de stad in het gedrang kwamen. De toestand bleef dus ongewijzigd, maar ook de stad drong niet verder aan op de verwezenlijking van haar eigen inzichten. Wel integendeel, de priorin liet officieel op het stadhuis publiceeren dat wie naast de Veemarkt een erf wilde koopen zich tot haar moest richten. De raadsheeren lieten haar begaan en de borgemeesters trokken zich verder niets meer aan van de erven van het klooster. Vanaf dit oogenblik zullen de nieuwe eigenaars van perceelen officieel gevest worden met schepenbrieven, vanwege de priorin.

Met Beernt alleen wilde het nog niet vlotten. Hij had intusschen nog een « afgang » tegen zijn huis aangebouwd, ook weder zonder voorafgaande vergunning. Mevrouw wist echter dat zij, in en om het geval van Beernt al de heeren van den raad tegen zich had. Daarom liet zij thans maar gebeuren. Men zou hem zelfs laten begaan zoolang hij leefde ! Met alles wat op dat erf gebouwd was stonden daar op dit oogenblik een herberg en drie ander woningen.

De herberg verhuurde hij aan 25 gulden het jaar, de drie ander woningen aan 25 à 30 gulden, wat dus voor het klooster een schade-post beteekende van 50 à 55 gulden, — zoo wordt het voorgesteld.

Van het huis van den rentmeester was intusschen niets gekomen. Dezes voornemen te bouwen was wel ernstig geweest : Hij had reeds het houtwerk laten klaar maken en de voorwaarden besproken met metsers en timmerlieden. Het optreden van Beernt echter doofde zijn ijver uit. Het perceel was dan toch gedeeltelijk ingenomen door kegelbaan en privaat van Beernt en de luidruchtige buurt der herberg had geen bekoorlijkheid. De rentmeester verkocht zijn hout opnieuw, het perceel werd door het klooster teruggenomen en de omheining werd afgebroken. Tien jaar later lag het perceel nog onbebouwd, want « nyemant en begheerde by alsulcken herberghe te woonen ». In 1549 werd het overgemaakt op Jbris Schellekens en Willem Mathysz., die het zouden betimmeren, tegen 6 st. 3 oord de roede. Zij bouwden er drie huizen op.

Na den dood van Beernt de Loecker werd door het klooster tegen zijn weduwe en dochter een rechtsgeding ingespannen eerst voor het stadsgerecht, later voor het Hof van Brabant.

5. De overeenkomst met de stad.

Op 5 Maart 1542 machtigde prelaat Koenraad van Malsen van Berne de priorin van St. Catharinadal om de gronden, vrij gebleven bij den aanleg der nieuwe veemarkt, te verkavelen en in cijns uit te geven. Hij handelt als machthebbend over het klooster, daartoe gedelegeerd door het Algemeen kapittel der Orde ¹⁾. Wel merkwaardig blijkt het, dat deze vergunning thans komt, nadat gedurende de voorbije jaren de priorin meermalen eigenmachtig opgetreden is bij gevallen van vercijsning van perceelen. Heel leerrijk is dan toch het document. Vooreerst beroept zich daarin de abt van Berne op de delegatie welke hij op 16 April 1540 ontvangen had vanwege het Generaal Kapittel der Orde, — Prémontré zelf stond op dat oogenblik, alle verzet ten spijt, onder het beheer van een comende-abt, — om voor St. Catharinadal « ter zaeken nabescreven » zijn gezag in het midden te brengen. In het dokument wordt verder beroep gedaan op de vergunning door graaf Hendrik aan het

1) Charters van St. Catharinadal, nr. 447 (orig.). Uit kracht van dezelfde afvaardiging had prelaat van Malsen te St. Catharinadal een kloostervisitatie gehouden en besloten op 6 Aug. 1540 (*Ibidem*, nr. 456).

klooster geschonken (Januari 1536) om na de onteigening van een deel der landerijen voor de markten, het overblijvend erf in perceelen eigenhandig uit te geven. De prelaat, uit de machtiging hem verleend, geeft hiervoor zijn toelating, op de voorwaarden dat de afnemers terstond een steenen huis met dak in hard materiaal zullen bouwen, dat huis en erf tot onderpand zullen dienen voor den erfcijs, dat de vercijszing en overdracht geschiede naar het recht van het land van Breda en dat de betaling ieder jaar op 1 April zal geschieden op boete van 10 stuivers. Als voorbehoud wordt aangestipt dat wanneer dezelfde perceelen later onteigend worden, het klooster op de eerste plaats staat om het goed terug te koopen.

Dit jaar 1542, terwijl Marten van Rossum en zijn plunderzieke legerbende Breda bedreigt ²⁾, blijven de aangelegenheden van het Nonnenveld van zelf rusten.

Om des te beter alle zekerheid te hebben aangaande een rustig verloop van de goederenverhandelingen aldus door het klooster aan te gaan, liet de priorin, op 11 September 1543 het protest van 11 Maart 1539 officieel vernieuwen voor notaris Gerard Wage-maker en de getuigen Wouter Lambrechtsz. en Cornelis Nout Wage-makersz. ³⁾.

Alhoewel enkele verpachtingen voorkomen in de volgende jaren, toch bleef nog altijd de toestand twijfelachtig tegenover de beweringen der stad : zij had dan toch aan haar eisch de erven te bezitten niet verzaakt. Prelaat van Malsen had ook hier zijn bemiddeling aangeboden om bij het stadsbestuur tot een overeenkomst te komen. Hij kon echter niets definitiefs vastleggen. Tot datzelfde doel beijverde zich vruchteloos de nieuwe biechtvader van het

2) De *Calculatie van Schaede* verhaalt de feiten als volgt : Item overmidts den quaden loop vanden francoeyen in den somer geleden, hebben wy oeck groote schade ende cost gehadt, want wy religiosen xiiij dagen uut ons cloester in vremde steden waeren tot onsen groten cost, ende hebben seer veel kosten vanden ruyters ende lansknechten gehadt die veel in ons cloester laghen ende quamen, diemen alle dagen geven most dat sy hebben wouden, etc. ende die inwoenders vander stadt hebben ons veel schade gedaen in eycken hout ende ander hout af te houwen, dat sy al wech genomen hebben, beloept die schade ende kosten die wy doer desen quaden loop gehadt hebben meer dan cxxv R. gulden (In HS. Vander Malen, blz 148). De nonnen waren op 20 Juli naar Geertruidenberg gevlucht en stuurden een kist archiefdocumenten naar Dordrecht (*Ibidem*, blz. 155). — Het krijgsvolk, waarvan het klooster last heeft was dat van Prins Renier, waarmede deze naar Brasschaat trok, waar hij de nederlaag leed. Daar in die dagen de omgeving van Breda onveilig was, namen de inwoners hun houtvoorraad op het goed der nonnen.

3) Charters, nr. 467 (origineel).

klooster, Willem van Weerdingen. Nadat te Berne prelaat van Malsen overleden was, heeft zijn opvolger, Otto vanden Boetzelaer de zaak van St. Catharinadal verder in handen genomen. Hij kwam over naar Breda, en na drie of vier dagen onderhandelingen mocht zijn bemoeiing tot een uitkomst voeren. Op 2 September 1551 kwam tusschen het klooster en het stadsbestuur een verdrag in der minne tot stand tot regeling der aangelegenheden.

Op vermelden dag waren samengekomen, in naam der stad de borgemeesters Cornelis vanden Corput en Hendrik Montens, in naam van St. Catharinadal de nieuwe priorin Magdalena Massche-reels, suppriorin Aleyt Vos en procuratersse Catharina van Huelckem, — de gewichtigheid der gebeurtenis veroorloofde een tochtje buiten het slot. — De nonnen waren bijgestaan door prelaat Otto vanden Boetzelaer van Berne, haar regulier overste, en door Willem van Weerdingen haar biechtvader. De toestand werd voorgelegd als volgt : Gedurende eenige jaren was er geschil tusschen de twee partijen, vooreerst aangaande een veld van en nabij het klooster waarop graaf Hendrik een turfmarkt wilde inrichten en waarvoor vanwege de stad aan het klooster een bepaalde afbetaling werd gedaan ⁴⁾, — verder aangaande het erf door de stad aangeslagen op het Nonnenveld, om daarmee een straat aan te leggen komende van achter het huis van Lodewijk den Timmerman, — de Akkerstraat, — waarvoor de stad ook de betaling verrichte, — en eindelijk aangaande wat het klooster aan de stad op dit goed schuldig was voor schot en bede voor Keizer en Prins van Oranje, — waartegen het klooster zelf zijn eischen stelde om reden van andere wegen door de stad afgegraven en in gebruik genomen, alsmede over erven op het Nonnenveld, uitgegeven aan meester Jan van Doirne en Jozef de Wilde. Om thans verder in vriendschap te leven werd overeengekomen als volgt : Het klooster behoudt het goed waarop naar vroegere bepaling de turfmarkt zou hebben moeten komen ⁵⁾ tot aan de straat achter Lodewijk den Timmerman,

4) Hier krijgen wij dus een nieuw standpunt van wege de stad : het eerste plan op het zuid-oosten van het Nonnenveld een Turfmarkt in te richten ging niet door. Intusschen was deze grond mede reeds afbetaald geworden.

5) Intusschen hadden de burgers, vooral bij de opruiming van hun afgebrande huizen, het erf beschouwd als braakland en stortten daarop al hun vuilnis neer. Dit moest later door het klooster opgeruimd worden « en een maent lanck het gruyts afgenomen met 2 voermans en 2 laeyers ; elcke kar met den voerman trock 0—10—0 en elcken laeyer 9 st., want de torf-merckt, groot synde 247 roeden, had voor gemeynthe (gemeentegronde) gelegen, daer eenieder syn gruyts ende vuylicheyt brocht » (*HS. Vander Malen*, blz. 140/b).

zoodat de stad daarop geen verdere aanspraak zal maken, noch schot pretendeeren, terwijl het klooster ook geen verdere vordering zal eischen van de renten die het had op de stad, te weten 13 st. 1/2 oord erfcijns van Jozef de Wilde, 22 st. 3 oord erfcijns op het huis van Anthonius Danen, 23 st. 3 oord erfcijns op het huis van Hendrik Dalen, 11 st. 3 oord erfcijns op het erf van Gerijt Pamus, 6 st. 1 oord op het erf van Jacob Adriaan Coomans en anderhalf oord erfcijns op het erf van Cornelis Ryen : deze erfciynzen komen aan de stad. Verder laat het klooster allen eisch varen aangaande een erf, waarop vroeger een Augustijn woonde, heer Willem Wouters en waarop het klooster 35 stuivers hief, erf dat door de stadswallen werd ingenomen ; de brokken echter welke ongebruikt bleven, komen aan het klooster. St. Catharinadal zal voortaan aan de stad betalen 2 Karolusgulden van 10 groote Vlaamsche elk, erfelijk, te kwijten tegen penning 16 : deze betaling begint met Bamis 1552 en daartoe staan de goederen en inkomsten van het klooster in pand. Eindelijk erkent het klooster dat alle nieuwe straten en wegen, op of omtrent het Nonnenklooster, met hunne beplanting, geheel aan de stad komen. Dit verdrag werd officieel opgeteekend en bezegeld door de schepenen der stad, Goeswijn Buysen en Jan vanden Wouwer ⁶⁾.

Eigenaardig mag het wel heeten dat in dit verdrag het recht tot verciynzen van de overige panden van het Nonnenveld slechts onrechtstreeks bepaald werd. Vanaf dit oogenblik acht zich het klooster gemachtigd om zonder verdere achterdocht voor te gaan met het verciynzen der parceelen, recht dat niet meer betwist werd. Ook is het opvallend dat bij het loopend rechtsgeding daarover, het stadsbestuur zich niet inlaat met het geval van Beernt de Loecker en zijn erf.

Wij stippen de volgende pachtcontracten van perceelen op het Nonnenveld aan, in den loop dier jaren :

6) Charters, nr. 482/b (origineel). — Wellicht waren aan deze overeenkomst niet vreemd zekere bemoeiingen vanwege de prinselijke familie, die naar de traditie van het huis van Breda in nauwe vriendschap leefde met St. Catharinadal. Uit de kronijkgeschiedenis van Vander Malen stippen wij aan dat de Prinses van Oranje, Anna van Loreinen, vrouw van René van Châlons, voor de eerste maal op St. Catharinadal kwam in 1540 en als gift aan de nonnen 7 gl. 8 st. liet (blz. 154). De drie volgende jaren liet zij in het klooster een jaargetijde celebreeren (blz. 156) en na den dood van haar gemaal, in 1545, bij haar vertrek uit Breda, kwam zij afscheid nemen en schonk zij aan de nonnen 18 gl. 3 st. met verzoek voor haar te bidden (blz. 169).

1544, 18 Jan. — Lodewijk Dyrcox. de Tymmerman : 20 roeden, oost de Veemarkt, zuid een onverhuurd erf, west de nieuwe straat, noord het erf van Jan Joortsz. van Eersel, voor 4 k. gl. (Orig. : Nr. 468/a ; zie *Oorkonden van St. Catharinadal*, nr. 580, blz. 407).

1544, 18 Jan. — Peter Jan Henricxz. van Beek : 6 roeden 12 voeten, waarop twee huizen gebouwd zijn, op den hoek der Akkerstraat, zuid de Akkerstraat, west het hof en erf van Jozef de Wilde, noord het hof en erf van Jan Lodewijcx, voor 24 st. 3 oord (Orig. : Nr. 468/b ; zie *Oorkonden*, nr. 581, blz. 407).

1544, 18 Jan. — Ursula, Jan Hermansd. : 17 1/2 roeden waarop huurster 7 huizen bouwde, omtrent de Akkerstraat, west de nieuwe straat, noord een onverpacht erf, oost het erf van Petere Petersd., vrouw van Anthonis Symonsz., voor 3 k. gl. 5 st. 2 1/2 oord (Orig. : Nr. 468/c ; zie *Oorkonden*, nr. 582, blz. 408).

1544, 11 Jan. — Petere Petersd. met haar man Anthonis Symonsz. : 8 roeden 5 voeten, waarop een huis door huurster gebouwd is, in de Akkerstraat, zuid deze straat, west Ursele Hermansd., noord en oost onverpachte perceelen, voor 28 st. 3 1/2 oord (Orig. : Nr. 468/d ; zie *Oorkonden*, nr. 583, blz. 408).

1544, 18 Jan. — Jan Lodewycxz. de Gareelmaecker : 9 roeden 12 voeten, in de nieuwe straat, west hof en erf van het godshuis door Jaspar van Ham gehuurd, noord een onverpacht erf, oost de straat, zuid het erf van Peter Jansz. van Beeck, voor 36 st. (Orig. : Nr. 469/a ; zie *Oorkonden*, nr. 584, blz. 409).

1544, 18 Jan. — Cornelis Anthonisz. Vos de Tenghieter : 8 roeden 14 voeten aan de nieuwe straat, zuid aan kloosters hof en erf gehuurd door Jaspar van Ham, west de straat, noord en oost onvercijsde erven, voor 32 st. 2 1/2 uurd (Orig. : Nr. 469/b ; zie *Oorkonden*, nr. 585, blz. 409).

1544, 30 Jan. — Jan Joostenz. van Eerssel : 13 roeden 8 voeten, omtrent de Veemarkt, oost de Veemarkt, zuid Lodewijk Dyrcox. den Timmerman, west de nieuwe straat, noord Bernard de Loecker en een onverpacht erf, voor 2 k. gl. 14 st. (Orig. : Nr. 369/c ; zie *Oorkonden*, nr. 586, blz. 410).

1548, 23 Febr. — Godert Gherytsz. van Helmont, roededrager van Breda : 8 roeden in de nieuwe straat, noord Anthonis Cornelis Anthonisz. Vos, oost Jan de Gareelmaker, zuid Jozef de Wilde, west de nieuwe straat, voor 30 st. (Orig. : Nr. 474 ; zie *Oorkonden*, nr. 587, blz. 410).

1548, 23 Febr. — Christoffel Henrinckel, gen. Picquet : 20 roeden in de nieuwe straat, zuid een hof en erf van het klooster, gehuurd

door Marie van Dyemen of Peter de Coninck van harentwege, west aan boomgaard, hof en erven van het klooster die in de Akkerstraat uitkomen, noord aan den weg naast de oude vesten, voor 6 k. gl. (Orig. : Nr. 475 ; zie *Oorkonden*, nr. 588, blz. 411).

1549, 13 April. — Gorijs Jan Schelckensz. de Timmerman : 16 $\frac{3}{4}$ roeden aan de Veemarkt, oost de markt, zuid Bernard de Loecker, west Peter Aart Schuermansz., noord de nieuwe straat, voor 5 k. gl. 3 $\frac{1}{2}$ oord (Orig. : Nr. 476/a).

1549, 13 April. — Jenneke Cornelis Mensaertd., weduwe van Jan Bricx : 13 roeden in de nieuwe straat, noord Christoffel Herinckel gen. Picque, oost en zuid hof en boomgaard van het klooster, west de nieuwe straat, voor 4 k. gl. 10 st. (Orig. : Nr. 476/b).

1549, 13 April. — Peter Mermansz. de Timmerman, 14 $\frac{1}{4}$ roeden aan de Veemarkt, aan den hof van het klooster, neven de nieuwe doelen van de handboogschutters aldaar geplaatst, zuid hof en erf van het huis van het klooster aldaar, in huur bij meester Goossen Buysen, noord en oostwaarts den muur van het klooster, west de Veemarkt, voor 2 k. gl. 16 st. 1 oord. (Orig. : Nr. 477).

1552, 16 Mei. — Jacob de Strueper Danielsz. : 15 $\frac{3}{4}$ roeden in de nieuwe straat, noord Jenneke Jan Bricx weduwe, zuid weduwe meester Jan van Doirne, oost aan de straat, west aan een onuitgegeven land, voor 4 k. gl. 14 st. 2 oord (Orig. : Nr. 482/3 ; zie *Oorkonden*, nr. 590, blz. 412).

1554, 18 Juni. — Peter Aart Schuermansz. : 27 roeden in de nieuwe straat, west en noord 's heerenstraat, oost Willem Mathijs Dyrvenz., Kerstynne weduwe van Bernard de Loecker, Margriet Cooman Jans weduwe en de zonen van wijlen Lodewyck Dtrcxz. de Timmerman, zuid Jan Lodewyck de Gareelmaker en Anthonis Cornelis Anthonisz. Vos de Tengieter, voor 6 k. gl. 15 st. (Orig. : Nr. 484/1 & 2 ; zie *Oorkonden*, nr. 591, blz. 412).

1556, 4 Aug. — Meester Frans Clincker : 6 roeden in de Akkerstraat, oost aan Henricke Peter Jan Henricxz. van Beeckd., zuid de Akkerstraat, west meester Frans Clinckers huis en erf, door hem gekocht van gen. Henricke van Beeck, noord Gherit Wouter Stappaertsz., voor 30 st. (Orig. : Nr. 490 ; zie *Oorkonden*, nr. 592, blz. 413).

1556, 28 Aug. — Peter Jan Mermansz. de Timmerman : 3 $\frac{1}{2}$ roeden, zuid Ghoris Jan Schellekensz., west het Nonnenveld, noord Peter Jan Mermans huis en erf reeds vroeger gepacht, oost erf en muur van het klooster, voor 20 st. 3 oord (Orig. : Nr. 478 en 489 ; zie *Oorkonden*, nr. 594, blz. 414).

1556, 28 Aug. — Goris Jan Schelkens de Timmerman : 3 1/2 roeden, zuid de weg naast de stadswallen waar de doelen staan der handboogschutters, west het Nonnenveld, noord Peter Jan Mermansz., oost het erf van het klooster, voor 18 st. 2 oord (Orig. : Nr. 488 ; zie *Oorkonden*, nr. 493, blz. 414).

1558, 29 Jan. — Jenneke Cornelis Mensaertsd., weduwe van Jan Bricx : de helftscheiding van huis, boomgaard, hof en erf, gen. Lemmens bogaert, 40 1/4 roeden in de Akkerstraat, west de andere helft, oost Jan Jacobsz. vander Byestraten, Bernard Roserius, Jenneken Jan Bricx weduwe en Christoffel Herinckel alias Picquet, voor 12 k. gl. 1 1/2 st. (Orig. : Nr. 492/a ; zie *Oorkonden*, nr. 596, blz. 415).

1558, 29 Jan. — Jan Ottensz. van Galen : de andere helftscheiding van den « Lemmensbogaert », omtrent 40 1/4 roeden, in de Akkerstraat, west huis en erf van wed. Mr. Jan vanden Strepen, voor 12 k. gl. 1 1/2 st. (Orig. : Nr. 492/b ; zie *Oorkonden*, nr. 597, blz. 416).

1565, 2 Juni. — Kathelijnn, dochter van wijlen Bernard de Loecker : 26 roeden 11 voeten, aan de Veemarkt, noord Willem Mathijs Dyrvenz., zuid weduwe Jan van Achelen Cremers, oost aan het Nonnenveld, west weduwe Peter Aart Schuermans gen. Keyser, voor 7 k. gl. 19 st. 1 oord (Orig. : Nr. 507 ; zie *Oorkonden*, nr. 599, blz. 417).

Zoo kwam dan ook door deze laatste verciijnzing een oplossing voor de moeilijkheden welke zich voorgedaan hadden aangaande het erf door Beernt of Bernard de Loecker bezet.

Voortaan heerscht vrede over het Nonnenveld !

Tongerloo.

A. ERENS, O. Praem.